

Drago ŽUPARIĆ

Univerzitet u Sarajevu - Katolički bogoslovni fakultet

Josipa Stadlera 5

BiH - 71000 SARAJEVO

drago.zuparic1@gmail.com

PLAUTOV MILES GLORIOSUS U SVJETLU EVANĐEOSKE ANTROPOLOGIJE

Sažetak

Rad razmatra mogućnost teološkog čitanja Plautove komedije „Miles gloriosus“ (Hvalisavi vojnik) usmjeravajući se na lik Pirgopolinika kao paradigmatiku figuru taštine, samoljublja i retoričke ispraznosti. Smijeh koji nastaje pred njegovim hvalisanjem i iluzijom veličine nije samo sredstvo zabave nego i čin razotkrivanja laži i ispraznosti ljudske oholosti. Autor uspoređuje ovaj komični mehanizam s patrističkim i skolastičkim uvidima o smijehu kao duhovnom sredstvom raskrinkavanja taštine (Augustin, Toma Akvinski, Evagrije Pontski) te ga stavlja u dijalog s evanđeoskom antropologijom. Novi zavjet, osobito u kristološkom himnu (Fil 2,6–11) i Pavlovim poslanicama, donosi radikalnu dekonstrukciju moći: veličina proizlazi iz poniznosti i služenja, a ne iz samouzidavanja. U tom svjetlu, Plautova komedija nenamjerno anticipira teološku poruku jer smijeh nad Pirgopolinikom simbolički otvara prostor evanđeoskoj istini. Stoga komedija, premda žanrovski profana, može poslužiti kao sredstvo duhovne pedagogije: pokazuje što se zbiva kada čovjek povjeruje vlastitoj lažnoj slici, a smijeh nad tom laži može postati prvi korak prema poniznosti.

Ključne riječi: *Plaut, Hvalisavi vojnik, Novi zavjet, komedija, oholost, ironija, retorika, teološko čitanje.*

Uvod

Komedija, osobito antička, uobičajeno se smatrala žanrom udaljenim od teoloških interesa, ponajprije zbog svoje profane, katkad i opscene naravi te povezanosti s tjelesnošću, scenskom neposrednošću i svijetom svakodnevnih intriga. U gramatičko-retoričkoj tradiciji rimske i srednjovjekovne učenosti smještena je u sferu niskoga stila (*humilis stilus*) te je u očima mnogih crkvenih autora ostajala ispod razine ozbiljne kontemplacije i duhovne pouke. Ipak, unutar teološke i duhovne recepcije antike moguće je otvoriti prostor za ozbiljnije vrednovanje komedije, osobito s obzirom na njezinu antropološku i etičku dimenziju.

Smijeh nije sam po sebi protivnik duhovnosti. Naprotiv, u pojedinim patrističkim i skolastičkim raspravama prepoznaje se kao sredstvo

razotkrivanja taštine, raskrinkavanja laži i postizanja svojevrzne katarze.¹ Iako kritičan prema smijehu, Ivan Zlatousti pravi jasnu razliku između duhovne radosti i tjelesne zabave. Radost je dar Duha, dok je smijeh vezan uz tijelo i svjetovnu lakomislenost. Radost nije isto što i smijeh. Radost dolazi iz dobrih djela i čiste savjesti, a smijeh iz lakomislenosti i neumjerenosti.²

Sveti Augustin u *De civitate Dei* ističe kako komedija može prikazati nestalnost i moralnu slabost ljudskoga stanja, ali upozorava i na njezinu raskalašenost koja može odvratiti pozornost od istine vječnoga dobra.³ Toma Akvinski u *Summa theologiae* smijeh promatra u kontekstu časna odmora duše te naglašava kako je umjereni radost korisna i zdrava, pod uvjetom da ne prelazi granice razuma.⁴

Komedija se, u tom smislu, može čitati kao ogledalo ljudske slabosti, oblik umjetnosti koji kroz humor, ironiju i pretjerivanje razotkriva temeljne antropološke zablude: iluziju veličine, moći, ljepote ili mudrosti. Smijeh koji nastaje pred karikaturom čovjeka ne mora biti tek površna zabava, nego može poslužiti i kao etička korekcija, nalik onome što Evagrije Pontski naziva *duhovnim razotkrivanjem* – razgolićenjem lažne slike o sebi. Ranokršćanski teolog i pustinjaski filozof Evagrije Pontski (Εὐάγριος ὁ Ποντικός, oko 345.-399. god.) u djelu *De octo spiritibus nequitiæ* opisuje „demoni taštine“ (*daemon vanæ gloriæ*) koji čovjeka zavodi lažnim samopouzdanjem i iluzijom veličine. Prema njemu, demonske sugestije stvaraju privid moći i slave, tako da se čovjek počinje doživljavati uzvišenijim i jačim nego što jest. Zadaća duše je razotkriti te obmane i oduprijeti im se jer tek tada postaje očita ispraznost njihove „slave“.

- 1 Augustin, Ivan Zlatousti, Evagrije Pontski i Ivan Kasijan najčešći su među ocima koji povezuju emocije, uključujući humor, s duhovnim i etičkim životom. Oni razlikuju neumjereni, destruktivni smijeh od umjerenog veselja koje vodi duhovnoj ravnoteži i istini.
- 2 *Expositio in Psalmum XLI*, hom. 2; PG 55, 158. *Patrologia Graeca* (bez dat.), pristupljeno 22. kolovoza 2025., http://archive.org/details/patrologia-graeca_202105.
- 3 Augustin u djelu *De civitate Dei* prepoznaje da kazališni žanrovi poput komedije i tragedije, premda *tolerabiliora* (podnošljivije) jer prikazuju ljudsku slabost i nestalnost, istodobno nose opasnost jer su *multa rerum turpitudine* (mnogim rugobama) ispunjeni i odgajaju mlade u moralnoj iskvarenosti. Aurelius Augustinus, *O državi božjoj = De civitate Dei: latinski i hrvatski tekst*, prev. Tomislav Ladan, with Agostino Trapè i sur., Kršćanski klasici (Kršćanska sadašnjost, 1982.), knj. II, 7-8.
- 4 Toma Akvinski smijeh tumači kao oblik „odmora duše“ potrebnog da se ublaži duševni zamor. „*Quies autem animæ est delectatio*“ (ST II-II, q. 168, a. 2). Istodobno upozorava da pretjerivanje u zabavi ili smijehu može biti protivno razumu te da i onaj koji je posve bez vedrine čini manjkavost u kreposti (usp.: ST II-II, q. 168, a. 4). Thomas i sur., *S. Thomæ Aquinatis doctoris angelici Summa theologica* (Marietti, 1928.).

Lik Pirgopolinika iz Plautove komedije može se čitati upravo u tom ključu. Njegovo neprestano hvalisanje ratnim pobjedama i ljubavnim osvajanjima odražava stanje čovjeka koji je zarobljen u obmani vlastite veličine. On je, na sceni, oličenje „demonске sugestije taštine“ – lažne slike o sebi koja ga odvaja od stvarnosti.

Kao što Evagrije traži da se duša razgolićuje pred istinom i razotkriva demonske iluzije, tako i komedija razotkriva Pirgopolinika: smijeh publike ruši njegovu masku i otkriva prazninu iza grandioznih riječi. Na taj način, Plautova scena funkcionira kao parodijska, ali i duhovno poučna potvrda Evagrijeva uvida – da je svaka taština zapravo nemoć prerusena u moć.⁵

Iz te perspektive ponovno se otvara pitanje: Može li antička komedija, osobito Plautova, poslužiti kao prostor teološke dijagnoze čovjeka? Ne u smislu nositelja objavljene istine, nego kao tekst koji, ismijavajući ispraznost ljudskih pretenzija, nenamjerno dotiče teme što će u evanđeoskoj antropologiji postati središnje – poniznost, istinu, malenost i služenje.⁶ Upravo iz tog razloga cilj je ovoga rada istražiti mogućnost da se Plautov *Hvalisavi vojnik* čita u teološkom ključu: ne radi dokazivanja da komedija anticipira kršćansku objavu, nego radi otkrivanja mjesta na kojima smijeh nad ispraznošću postaje simbolički čin raskrinkavanja laži i time otvara put istini. Članak želi pokazati kako Plautov lik Pirgopolinika, iako nastao u profanom kontekstu rimske scenske zabave, može postati paradigmatička figura taštine i samoljublja, a smijeh nad njegovom ispraznošću – put prema evanđeoskoj poruci poniznosti i služenja.

5 Djelo *O osam zloduha* pustinjaka Evagrija Pontskog klasificira glavne napasti koje pogađaju ljudsku dušu kao osam demonskih ili zlih misli. Te napasti usmjeravaju čovjeka prema grijehu i redom su: 1) proždrljivost, 2) nečistoća, 3) pohlepa ili škrtost, 4) žalost, 5) srdžba, 6) lijenost, 7) taština ili slavohlepnost te 8) oholost. Evagrije ih smatra temeljnim duhovnim neprijateljima koji ometaju čovjekov put prema vrlini i spasenju. Zadržni, najgori i najopasniji demon, kojega Evagrije prepoznaje i opisuje da slijedi poslije taštine, jest oholost. Jer kao što „munja na nebu najavljuje tutnjavu gromova, [tako] prisutnost taštine najavljuje oholost“ (*De octo spiritibus malitiae*, 17.). *Gli otto spiriti della malvagità: edizione e traduzione di due antiche versioni latine*, with Evagrius Ponticus i Diego Marchini, Nuovi testi patristici [Città nuova] (Città Nuova, 2024.).

6 U svetopisamskom kontekstu, humor i smijeh nisu često izravno spominjani, ali se mogu interpretirati kroz određene priče i primjere. Na primjer, neka mjesta u Bibliji sugeriraju radost i veselje, kao što su Psalmi koji pozivaju na slavlje i zahvalnost, npr.: Ps 95,1-2: „Dođite, kličimo Jahvi, uzvikujmo Hridi, Spasitelju svome! Pred lice mu stupimo s hvalama, kličimo mu u pjesmama!“; Ps 118,24: „Ovo je dan što ga učini Jahve: kličimo i radujemo se njemu!“

1. Pirgopolinik – hvalisavi vojnik kao karikatura moći

1.1. Kratak prikaz komedije Hvalisavi vojnik⁷

Glavni junak komedije je Pirgopolinik, profesionalni vojnik/časnik i tipični hvalisavac, čije ime znači „razarač gradova“. Neumorno se razmeće izmišljenim vojnim pobjedama i navodnim ljubavnim osvajanjima. Njegov je lik obilježen pretjeranim samopouzdanjem, neumjerenom taštinom i potpunim nedostatkom samokritike.

Radnja se usredotočuje na mladu Atenjanku Filokomaziju koju je Pirgopolinik oteo i zatočio u svojoj kući. Ona, međutim, ljubi mladića Pleusikla koji dolazi iz Atene kako bi je izbavio. U tomu joj pomažu njegovi prijatelji i domišljati robovi.

Središnja figura komike jest rob Palestrion, glavni spletkaroš, koji vješto vodi radnju. Lažima, dosjetkama i scenskim obmanama uspijeva nadmudriti gospodara i osmisлити plan bijega. On postaje pravi „redatelj“ komedije: piše lažna pisma, stvara izmišljene identitete i isprepleće niz zabuna gradeći mrežu ironije i komičnih situacija.

Važnu ulogu u toj igri imaju kurtizana Akroteleucija i njezina sluškinja Milfidipa. Akroteleucija se pretvara da je ugledna dama zaljubljena u vojnika, dok Milfidipa svojim dosjetkama pridonosi komičnom tonu. Opijen umišljenom privlačnošću, Pirgopolinik lako upada u zamku uvjeren da ga žena doista voli.

Komedija kulminira njegovim razotkrivanjem. Kada shvati da je prevaren, vojnik pokušava spasiti obraz i ublažiti sramotu, no bez uspjeha. Publika se smije njegovoj zasljepljenosti, hvalisanju i očitom raskoraku između samopercepcije i stvarnosti.

Plautova poruka jasna je: moć utemeljena na umišljenosti i laži, osuđena je na poraz. Pirgopolinik ne pada snagom oružja, nego smijehom koji ra-

7 Djelo „Hvalisavi vojnik“ (*Miles gloriosus*) napisao je Plaut (*Titus Maccius Plautus*, oko 254. i 250. – 184. pr. Kr.), rimski komediograf, vjerojatno u Rimu. Predstavlja jednu od njegovih najpoznatijih komedija tipa *fabula palliata*, a radnja i likovi temelje se na grčkom uzoru, no s izrazitim rimskim humorom i karakterima. Djelo je klasična je komedija koja prikazuje hvalisavog i kukavičkog vojnika imena Pirgopolinik, koji je pretjerano ponosan na svoje navodne podvige i traži naklonost mlade žene po imenu Filokomazija. Teme komedije obuhvaćaju oholost, prevaru i ludost ponosa, prikazujući komične probleme koji proizlaze iz vojnika napuhane slike o samome sebi. Djelo koristi elemente tipične za rimsku komediju, poput pogrešnih identiteta i lukavih robova koji manipuliraju situacijama kako bi ostvarili svoje ciljeve.

zotkriva njegovu ispraznost i pokazuje da je bahata veličina tek krhka maska iza koje se skriva nemoć.

1.2. *Hvalisavi vojnik kao figura duhovne sljepoće*

U središtu Plautove komedije karaktera i intrige *Hvalisavog vojnika* nalazi se lik koji je svojim pretjeranim riječima i gestama postao paradigmom komične taštine – hvalisavi časnik/vojnik Pirgopolinik. Nametnik (hljebogriz) Artotrog, sporedni je lik, ali ima važnu satiričnu i dramaturšku funkciju u komediji, tipičan je laskavac – utjelovljenje onog dijela društva koji, radi osobne koristi i sektaške promidžbe, bez stvarne osnove uzdiže svoje junake i vlastodršce. Ipak, okrenut gledateljima, Artotrog bez zadržke priznaje da je Pirgopolinik ulizica te da nema većeg lašca ni glupljeg hvastavca od njega (vv. 21–22). Za razliku od nametnika, vojnikov rob Palestrion otkriva istinsku narav svojega gospodara opisujući ga kao pokvarenog lažljivca i šarlatana. Kao tipični lik komedije, on je lukavi rob koji – unatoč društvenoj potlačenosti – nadmudruje hvalisavog vojnika i štiti nesretne mlade ljubavnike.

Pirgopolinikovo ime već samo po sebi upućuje na ironičan nerazmjer između umišljene veličine i stvarnog dometa. On nije prikazan kao prijetnja, nego kao žrtva vlastite iluzije, osoba koja postoji tek u scenskom prividu i samostvorenoj maštariji: *Nimiast miseria nimis pulchrum esse hominem*. – „Da, nevolja je kad je čovjek tako lijep“ (v. 68).

U njegovu se karakteru prelama parodijska sinteza militarizma, maskuliniteta i retoričke oholosti. Postoji samo u mjeri u kojoj ga drugi potvrđuju: u pogledu publike, u divljenju žena, u poslušnosti slugu. Njegovo se samopouzdanje temelji na verbalnim konstrukcijama, a ne na stvarnim djelima. Već na početku komedije tvrdi da se neprijateljske vojske povlače čim ga ugledaju, zavodnik je žena (v. 775), a žene sve u Efezu „za njim luduju“ (vv. 778, 963) i na prvi pogled u nj se zaljubljuju (v. 1264).⁸ Takva grandioznost nije tek humoristički efekt, nego karikatura moći koja razotkriva duhovnu sljepoću.

Posebnu pozornost zaslužuje njegov govor. Rečenice su mu napuhane, prepune metafora i anakoluta, zamišljene da istaknu vlastitu veličinu, a u biti otkrivaju prazninu.⁹ Njegov jezik nije u službi istine, nego performansa:

8 Plaut, *Hvalisavi vojnik*, vv. 42–78: Pirgopolinik opisuje svoje ratne „pothvate“ tvrdeći da je pobio sedam tisuća neprijateljskih vojnika u jednom danu te da ga je volio sav ženski svijet (v. 58), misleći da je Ahilej (v. 61). Cijela scena obiluje hiperbolama i ironijskim kontrapunktom.

9 To se potvrđuje u početnim dijelovima teksta i kroz njegovu ukupnu dramatziranu narav u *Hvalisavom vojniku*. Pirgopolinikove metafore i pretjerivanja služe kao ironijski alat kojim Plaut naglašava tu prizemnu, glupu narav glavnog junaka.

ne govori da bi komunicirao, nego da bi se divio samome sebi. U tom smislu Pirgopolinik se može opisati kao retorička figura ispraznosti – verbalni Narcis koji se ogleda u zvuku vlastitih riječi.

Pyrgopolynices

*Curate ut splendor meo sit clupeo
clarior
quam solis radii esse olim quom
sudumst solent,
ut, ubi usus veniat, contra con-
serta manu
praestringat oculorum aciem in
acie hostibus.
Nam ego hanc machaeram mihi
consolari volo
ne lamentetur neve animum de-
spondeat,
quia se iam pridem feriatam ges-
titem,
quae misera gestit ~ et fartem fa-
cere ex hostibus.*

Plaut. *Mil.* 1-8¹⁰

Pirgopolinik

Nek sjaj moga štita samo bude sjajni
no zrake su sunčane, kad vedrina sja,
da, čim do bitke dođe, pa mi ustreba,
u ljutu boju ljutit pogled otupi
mom protivniku! A taj mač ja tješit
ću
da ne jada se nit mi duhom klone
kad,
što već ga dugo besposlena nosam
svud,
a on bi protivničke glave smicao!¹¹

Pirgopolinik je također statičan lik – ne prolazi katarzu, ne uči ništa, ne mijenja se. Njegovo poniženje na kraju komedije – kada postaje predmet javnog ismijavanja – nije plod unutarnjeg preobražaja, nego puke kazališne igre. U jednom trenutku rob Palestrion kaže za njega da je „glup kao panj“ (v. 1024), da „baš i nije čovjek“ te da je „više ljudskoga čak i u jastreba“ (vv. 1043-1044). No, upravo u toj nepokretnosti leži simbolika: on je slika čovjeka zarobljenog u lažnu sliku o sebi, nesposobnog za samopropitivanje. Komedija, iako na površini zabavna, u dubini razotkriva ontološku neistinitost lika koji ne zna tko je zapravo jer ga u cijelosti oblikuju tuđa očekivanja i vlastite iluzije.

Time Pirgopolinik nadilazi granice žanrovske funkcije i postaje univerzalni topos oholosti – blizak ne samo klasičnim književnim figura-

10 Izvorni tekst prema: Titus Maccius Plautus, *T. Macci Plauti Comoediae*, ur. Georg Goetz i Fritz Schöll (In aedibus B.G. Teubneri, 1893.).

11 Prijevod prema: Titus Maccius Plautus i Koloman Rac, *Škrtač: Hvalisavi vojnik* (Europapress, 2008.).

ma nego i biblijskim paraboličnim likovima. Njegov pad nije samo dramaturški nego i simbolički: ruši se konstrukt identiteta koji nije ukorijenjen u istini, nego u samoobmani. Smijeh koji pobuđuje kod publike stoga nije tek reakcija na glupost, nego zadovoljstvo zbog raskrinkavanja laži, svojevrsna moralna pravda u obliku komike.

2. Novi zavjet i duhovna dekonstrukcija moći

U središtu novozavjetne antropologije nalazi se temeljna subverzija društvenih vrijednosti i simboličkih struktura moći. Isusovo naviještanje kraljevstva Božjega nerijetko se očituje okretanjem očekivanih pozicija: „*Jer – svaki koji se uzvisuje, bit će ponižen, a koji se ponizuje, bit će uzvišen*“ (Lk 14,11). Taj preokret duboko pogađa antičku kulturu časti i ugleda (*honor* i *dignitas*) u kojoj se vanjska reputacija i javna slava smatrala gotovo eshatološkim kriterijem uspjeha.¹²

Nasuprot tome, Novi zavjet sustavno razgrađuje ideologiju veličine koja se temelji na vanjštini i na retoričkom dojmu. U tom kontekstu, figura hvalisavog vojnika može se interpretirati kao karikaturalna slika onih koje evanđelja najčešće razotkrivaju: farizeja koji moli sam sebi (Lk 18,9–14), pismoznanca koji traži počasna mjesta (Mk 12,38–40), ili Heroda čiji dvor funkcionira na prividu i strahu. Svi ti likovi dijele istu matricu: njihov autoritet nije utemeljen na istini i služenju, nego na dojmu, poziciji i verbalnoj dominaciji.

Osobito snažan kontrast možemo uočiti između Pirgopolinika i kristološkog himna iz Poslanice Filipljanima (Fil 2,6–11).¹³ Isus, „... trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom, nego sam sebe ‘oplijeni’ uzevši lik sluge, postavši ljudima sličan“, prikazan je kao ponizni suprotnik taštog uzdizanja. U tom tekstu Pavlova kristologija ne samo da dokida vrijednosnu ljestvicu rimskog društva nego istodobno stvara novu logiku veličine: veličina proizlazi iz spremnosti na žrtvu, a ne iz dominacije.

Sličan motiv razvija se i u Drugoj poslanici Korinćanima gdje Pavao, umjesto da se hvali svojim vizijama i uspjesima, govori o „trnu u tijelu“ i o Božjoj poruci: „*Dosta ti je moja milost, jer snaga se u slabosti usavršuje*“

12 O rimskom konceptu časti i važnosti javnog priznanja vidi: J. E. Lendon, *Empire of Honour the Art of Government in the Roman World* (Clarendon Press, 1997.), 17–54.

13 Usp.: Fil 2,6–11: himan prikazuje kenozu (κένωσις - pražnjenje) Krista kao model odnosa prema moći. Božanska slava se svjesno povlači kroz utjelovljenje kako bi se spasio ljudski rod, a mi, prihvaćajući Božju volju, slobodno prihvaćamo i smrt kao čin poslušnosti.

(2 Kor 12,9).¹⁴ Taj teološki obrat – moć u slabosti, veličina u poniženju – stoji u radikalnom kontrastu s Pirgopolinikovim samopripisivanjima snage, ljepote i važnosti. I dok Plautov vojnik vjeruje da njegova slava dolazi od samog sebe, Pavao poučava da istinska snaga dolazi izvan nas, iz odnosa s Bogom, a ne iz ljudske reputacije.

U tom ključu možemo reći da Novi zavjet nudi duhovnu dekonstrukciju moći: svaka ljudska tvrdnja o veličini, ako nije ukorijenjena u služenju i ljubavi, raspada se kao laž. Ta duhovna intuicija implicitno se može prepoznati i u smijehu koji ruši Pirgopolinikovu sliku o sebi. Smijeh, u ovom slučaju, nije tek scenski efekt, već simbolički čin rušenja lažnog identiteta – čin sličan onome što evanđeoski tekst čini farizeju koji govori „Bože, hvala ti što nisam kao ostali ljudi“ (Lk 18,11), ali se na koncu ne opravdava pred Bogom.

Stoga, iako između Plauta i Novog zavjeta ne postoji ni povijesna, ni autorska poveznica, njihove vizije čovjeka se – u paradoksalnom suglasju – susreću: Plaut ismijava taštinu, a evanđelja je nadilaze. Jedan to čini smijehom, drugi milošću; jedan preko karikature, drugi preko križa. U oba slučaja, međutim, unižava se slika veličine koja nije ukorijenjena u istini.

3. Komika pretvaranja i evanđeoska ironija

Jedan od ključnih mehanizama komike u *Hvalisavom vojniku* je pretvaranje – ne samo u scenskom smislu (maskiranje, prerusavanje) nego i kao temeljna ljudska sklonost: život u iluziji i neistini. Pirgopolinik ne obmanjuje samo druge nego je i sam zarobljen u laži u koju vjeruje. Na kraju komedije biva posve ismijan, a istina mu postane jasna:

Pyrgopolynices

*Vae misero mihi,
verba mihi data esse video. Scelus viri
Palaestrio,
is me in hanc inlexit fraudem. Iure
factum iudico;
si sic aliis moechis fiat, minus hic
moechorum siet,
magis metuant, minus has res
studeant. Eamus ad me.*

Plaut. Mil. vv. 1433-1437

Pirgopolinik

Baš sam ti ja jadan, prevaren, sad mi je jasno! Onaj lupež, Palestrijon, namamio me u tu zamku! Smatram da je pravedno učinjeno; kad bi se i drugim preljubnicima tako dogodilo, bilo bi ih manje; više bi se bojali i manje bi težili takvim stvarima. Hajdemo k meni.

14 Usp.: 2 Kor 12,9: „Dosta ti je moja milost, jer snaga se u slabosti usavršuje. Najradije ću se, dakle, još više hvaliti svojim slabostima, da se nastani u meni snaga Kristova.“

Vojnik pokušava izvući pouku, ali je ironija u tome što i dalje ostaje vjeran vlastitoj samouvjerenosti. Njegovo poniženje nije katarza, nego završna potvrda komične ispraznosti. Nesvjestan da je predmet poruge, ne uviđa ironiju situacija koje ga vode prema poniženju. Takvo nesvjesno samozavaravanje nosi snažnu antropološku i duhovnu poruku: što je čovjek čvršće vezan uz lažnu sliku o sebi, to će mu pad, kad se istina razotkrije, biti dublji.¹⁵

U Novom zavjetu čest je motiv duhovne sljepoće povezane s ohološću i samodostatnošću. Isus prekora one koji „*gledajući ne vide i slušajući ne čuju i ne razumiju*“ (Mt 13,13)¹⁶, kao i one koji „*čiste vanjštinu čaše i zdjele, a nutrina im je puna grabeži i pakosti*“ (Lk 11,39). Ta kritika ne pogađa neznanje, nego svjesno zatvaranje u laž – odbijanje istine o vlastitoj slabosti i potrebi za obraćenjem. Pirgopolinik je upravo takva figura: trajno zatočen u nerazmjeru između zamišljene i stvarne veličine.

Osobito je zanimljiva sličnost između Plautove komične strukture i evanđeoske ironije, koja često koristi privid kako bi otkrila istinu. U prispodobi o farizeju i cariniku (Lk 18,9-14) farizej stoji uspravno, samodopadan i uvjeren u vlastitu pravednost, dok carinik, svjestan svoje bijede, moli u skrovitosti.¹⁷ Isusov zaključak preokreće očekivanja: opravdan je carinik, a ne farizej. U tome je bit evanđeoske ironije – oni koji izgledaju veliki pokazuju se najmanjima, a oni koji su maleni bivaju uzdignuti.¹⁸

Sličan preokret djeluje i u *Hvalisavom vojniku*. Lukavi rob Palestiron, iako društveno niži, nadmudruje gospodara spletkama (v. 237) i lažnim pismima (vv. 129s), oslobađa Filokomaziju i pokazuje da je moć na strani mudrosti i domišljatosti, a ne na strani umišljene sile.

Filokomazija, iako zatočena, postaje ključ slobode, dok kurtizana Akroteleucija, u ulozi lažne supruge, zavodi vojnika u zamku predstavljajući se kao „ugledna dama“ zaljubljena u vojnika. Oduševljen vlastitom navodnom privlačnošću, Pirgopolinik pada u zamku.

Čitava komedija stoji na činjenici da Pirgopolinik vjeruje u vlastitu laž ne shvaćajući da je objekt manipulacije. Time se u kazališnom svijetu ostvaruje inverzija hijerarhije: oni koji izgledaju moćni, pokazuju se slabima, a maleni pobjeđuju svojom pronicljivošću. Takva struktura približa-

15 Plaut. *Mil.* vv. 1243-1261: Pirgopolinik, iako ponižen, ne priznaje stvarni razlog poraza, nego pokušava zadržati dostojanstvo verbalnim izgovorima.

16 Mt 13,13: usp. Iz 6,9-10 – poznata metafora o sljepoći i gluhoći onih koji odbijaju primiti Božju riječ.

17 Lk 18,14: „*Kažem vam, ovaj siđe opravdan kući svojoj, a ne onaj.*“

18 O evanđeoskoj ironiji i njezinoj pedagogiji vidi: Paul Ricoeur, *La symbolique du mal, Finitude et culpabilité* (Aubier, 1960.), 282-301.

va Plautovu komiku evanđeoskom obratu – ne sadržajem, nego oblikom.

U svojoj dubljoj razini smijeh nije tek zabava nego i znak oslobođenja. Kada gledatelj prepozna Pirgopolinikovu ispraznost, smije se ne samo njemu nego i vlastitoj karikaturi u njegovu liku. Taj smijeh razotkriva i ogoljuje, oslobađa od straha pred istinom. U tom smislu smijeh postaje duhovno sredstvo, slično evanđeoskoj riječi koja „upire prstom“ u srce laži i poziva čovjeka na preobražaj – ne da se nasmije drugome, nego samome sebi.

Usporedba Plautove komike s evanđeoskom ironijom ne znači poistovjećivanje dviju stvarnosti, nego ukazivanje na zajednički antropološki uvid: istina o ljudskoj slabosti, taštini i samozavaravanju može se izraziti i kroz smijeh i kroz parabolu. Jedna razotkriva porugom, druga prašta milošću; no u oba slučaja istina izlazi na vidjelo u trenutku kada prestane funkcionirati iluzija.

Slično tome, u evanđeljima nailazimo na ljude koji vide, a ipak ostaju slijepi (Iv 9,39-41). Ta sljepoća nije fizička, nego duhovna – nesposobnost da se priznaju vlastite granice. Smijeh koji u Plautovoj komediji proizlazi iz raskoraka između govora i stvarnosti ima, stoga, duboku antropološku funkciju: otkriva čovjeka koji je iznutra prazan, a izvana blješti pokazujući se u lažnome sjaju.

4. Retorička sujeta i Božja riječ

Jedna od najuočljivijih značajki Plautova *Hvalisavog vojnika* jest jezik – ne toliko po sadržaju koliko po funkciji. Pirgopolinik ne govori kako bi objasnio, izrazio ili prenio stvarnost, nego isključivo kako bi potvrdio vlastitu veličinu: *Nepos sum Veneris* – „Ja sam Venerin nećak“ (v. 1265). Njegov je diskurs neprekidna samoafirmacija, prožeta hiperbolama, anakolutima, lažnom skromnošću i samohvalom. On ne postoji mimo riječi: njegovo „ja“ traje samo u govoru, a taj govor nije otkrivanje istine, nego sredstvo stvaranja privida.¹⁹

Retorička struktura njegova izražavanja više nalikuje izvedbi nego dijalogu. Ne traži odgovor, ne sluša sugovornika, ne pokazuje interes za stvarnost: njegov je govor monološki i zatvoren u krug samoprezentacije.²⁰ Tako Pirgopolinik postaje paradigmatički primjer sujete u komunikaciji – jezikom ne izriče istinu, nego projicira laž o sebi.

Evanđeoska riječ ima posve drukčiju narav. Ona ne prikriva, nego razotkriva; ne služi samopotvrđivanju, nego svjedočenju istine. Isus traži

¹⁹ Plaut. *Mil.* vv. 54-73.

²⁰ Plaut. *Mil.* vv. 1243-1261: Pirgopolinik nastavlja govoriti i nakon što je razotkriven.

da govor bude jednostavan i jasan: „*Vaša riječ neka bude: Da, da – ne, ne! Što je više od toga, od Zloga je*“ (Mt 5,37). Takav govor jest služenje istini, a ne sredstvo dominacije; on je most među osobama, a ne oružje samoprocije.

Novi zavjet pokazuje i posebnu osjetljivost za zlouporabu jezika. Isus upozorava na one koji govore mnogo misleći „*da će s mnoštva riječi biti uslišani*“ (Mt 6,7)²¹, dok Jakov apostol naglašava da jezik može zapaliti „*kotač života*“ (Jak 3,6).²² Riječ je, dakle, o etičkoj odgovornosti govora: on stvara stvarnost, ali može stvoriti i iluziju. Ako nije ukorijenjen u istini i ljubavi, pretvara se u sredstvo samoprijevar.

Pirgopolinikovo govorenje možemo zato promatrati kao parodiju istinske riječi. On ne poznaje šutnju jer bi ona mogla otvoriti prostor stvarnosti koju ne želi priznati. Njegov je govor obrambeni mehanizam – ne protiv drugih, nego protiv vlastite svijesti o beznačajnosti. Što više govori, to više nestaje istina; što se više uzdiže, to je prazniji.

Evandeoska riječ, naprotiv, ne stvara učinak sjajem, nego snagom istine koja oslobađa (usp.: Iv 8,32).²³ Ona je „*živa i djelotvorna, oštija od svakoga dvosjekla mača*“ (Heb 4,12),²⁴ a ne retorička konstrukcija za postizanje dojma. Takva riječ ne hrani ego, nego vodi obraćenju; ne stvara publiku, nego učenike.

Usporedimo li Pirgopolinika s Kristom kao učiteljem, razlika se očituje ponajprije u jeziku: prvi govori da bi se uzvisio, drugi da bi podigao drugoga. Prvi govori iz sujete, drugi iz služenja. Prvi je majstor dojma, drugi svjedok istine. U tom se kontrastu razotkriva i ontološka razlika: riječ može biti prostor istine – ili kazalište taštine.

Stoga Plautov vojnik živi u verbalnoj konstrukciji, u jeziku koji mu stvara iluziju postojanja. On je simbol čovjeka koji koristi govor da bi oblikovao lažnu sliku o sebi, dok evandeoski ideal govora počiva na jednostavnosti i istini. U Kristovoj praksi riječ je uvijek čin, a ne fikcija; ona gradi zajedništvo, a ne privid. Zato se Pirgopolinik, koji riječima prikriva prazninu, može shvatiti kao simbol isprazne retorike u oštrom kontrastu s Riječju koja postaje tijelom (Iv 1,14).

21 Mt 6,7: „*Kad molite, ne blebečite kao pogani. Misle da će s mnoštva riječi biti uslišani.*“

22 Jak 3,6: „*I jezik je vatra, svijet nepravda jezik je među našim udovima, kalja cijelo tijelo te, zapaljen od pakla, zapaljuje kotač života.*“

23 Iv 8,32: „*Upoznat ćete istinu i istina će vas osloboditi.*“

24 Heb 4,12: „*Živa je, uistinu, Riječ Božja i djelotvorna; oštija je od svakoga dvosjekla mača; prodire dotle da dijeli dušu i duh, zglobove i moždinu te prosuđuje nakane i misli srca.*“

Zaključak

Postavlja se pitanje: Može li Plautov vojnik govoriti teološki? Premda je Plautova komedija *Miles Gloriosus* ukorijenjena u antički kazališni i kulturni svijet, koji je vremenski i duhovno udaljen od kršćanske objave, to ne znači da je nedostupna teološkom čitanju. Naprotiv, ako teologiju ne razumijevamo samo kao znanost o Bogu nego i kao razmatranje čovjeka u svjetlu istine, tada i komedija – sa svojim pretjerivanjima, ironijom i obratima – može postati prostor ozbiljne antropološke refleksije.²⁵

Glavni junak, Pirgopolinik, živi u iluziji o samome sebi i time utjelovljuje temeljni problem paloga čovjeka: otuđenje od vlastite istine. Njegova taština, retorička samodostatnost i nesposobnost da prepozna stvarnost nisu samo karakterna mana nego simptom duhovne sljepoće. U tom smislu, on je dramski pandan evanđeoskim likovima koji „vole prva mjesta“, koji se „mole da ih vide ljudi“, koji „cijede komarca, a gutaju devu“ (Mt 23,24–25).²⁶

Iako je po žanru usmjerena na izazivanje smijeha, komedija u sebi nosi ozbiljnu poruku. Smijeh koji proizlazi iz razotkrivanja Pirgopolinikove taštine nadilazi površnu zabavu i može postati trenutak prepoznavanja: onaj tko se smije drugome, često u njemu otkriva karikaturu vlastite slabosti. Tako se komedija, premda nenamjerno, približava teologiji – ne kao nauku, nego kao oblik duhovne pedagogije.

Stoga možemo reći da Plautov vojnik „govori teološki“ – ne izravno, nego nesvjesno, kroz strukturu vlastite ispraznosti koja, kad se razotkrije, otvara put istini. Njegova riječ, premda lažna, izaziva reakciju koja vodi prema spoznaji; njegova maska, kad padne, otkriva potrebu za oslobođenjem. Smijeh koji se nad njim uzdiže može biti prvi korak prema poniznosti – ako ga prepoznamo i na vlastitom licu.

Teološko čitanje antičke komedije ne traži potvrdu vjerskih sadržaja, nego stvara prostor za međudjelovanje različitih uvida o čovjeku. Komedija i evanđelje ne stoje na istoj razini, ali se mogu dopunjavati: jedno razotkriva beznađe kada se čovjek zatvori u sebe, drugo otvara izlaz

25 Ricoeur, *La symbolique du mal*, 212–215. Autor govori o tome kako se književnost može čitati na način koji nadilazi ono što je pisac izvorno namjeravao, u svjetlu širega, transcendentnog horizonta.

26 Mt 23,5-7.11-12: „⁵ Sva svoja djela čine zato da ih ljudi vide. Doista, proširuju zapise svoje i produljuju rese. ⁶ Vole pročelja na gozbama, prva sjedala u sinagogama, ⁷ pozdrave na trgovima i da ih ljudi zovu 'Rabbi'. ¹¹ Najveći među vama neka vam bude poslužitelj. ¹² Tko se god uzvisuje, bit će ponižen, a tko se ponizuje, bit će uzvišen.»

kroz istinu, poniznost i služenje. Tako se, barem na simboličkoj razini, Plaut i Novi zavjet susreću u dijalogu – jer oba raskrinkavaju lažnu veličinu koja nije utemeljena u istini.

Ne tvrdimo, dakako, da je Plaut anticipirao kršćansku misao. No, klasična književnost, čitana u svjetlu kršćanske antropologije, može postati ogledalo duhovne dinamike. Komedija tada ne proturječi ozbiljnosti vjere, nego je nadopunjuje svojim slikovitim i ogoljujućim govorom. Plautov smijeh, lišen vulgarnosti i smješten u širi hermeneutski okvir, može poslužiti kao sredstvo duhovne pedagogije. Premda mu to nije bila prvotna nakana, on nesvjesno „pripravlja“ prostor za evanđelje jer pokazuje što se događa kada čovjek povjeruje vlastitoj laži. A ondje gdje se ismijava stari, lažni čovjek, može započeti njegovo novo rođenje.

PLAUTUS' BRAGGART SOLDIER IN THE LIGHT OF GOSPEL ANTHROPOLOGY

Abstract

This paper explores the possibility of a theological reading of Plautus' Miles Gloriosus, focusing on the braggart soldier Pyrgopolynices as a paradigmatic figure of vanity, self-delusion, and rhetorical emptiness. The laughter elicited by his boasting and illusion of grandeur is not mere entertainment but an act of exposing falsehood and human arrogance. The study places this comic mechanism in dialogue with patristic and scholastic insights on laughter as a means of unmasking vanity (Augustine, Aquinas, Evagrius Ponticus) and with New Testament anthropology. The Gospels, especially the Christological hymn in Philippians (2:6–11) and Paul's reflections on weakness and grace, radically subvert the cultural logic of power by affirming humility and service as true greatness. In this perspective, Plautus' comedy, though far from Christian revelation, inadvertently resonates with the Gospel message: laughter over Pyrgopolynices' vanity symbolically clears the way for the truth of humility. Thus, comedy, despite its profane character, may serve as a form of spiritual pedagogy, revealing the emptiness of self-deception and offering laughter as the first step toward humility.

Keywords: *Plautus, Miles Gloriosus, New Testament, comedy, pride, irony, rhetoric, theological reading.*